

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/LST/2021-1-1>

Юлія ДОРОХІНА

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, вул. Дж. Маккейна, 33, м. Київ, Україна, 01042

ORCID: 0000-0002-2799-3933

Бібліографічний опис статті: Дорохіна, Ю. (2021). Кримінально-правова охорона життя людини як найвищої соціальної цінності. *Law. State. Technology*, 1, 3–11, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-1-1>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК НАЙВИЩОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ

У статті досліджено питання кримінально-правової охорони життя людини як найвищої соціальної цінності. Вказано, що принципово важливим є визнання життя людини соціальною цінністю: адже це означає, що життя людини є цінністю не тільки для самої себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Причому оскільки ця цінність є найвищою, то жодне інше явище не може поціновуватись суспільством вище, ніж життя людини, не може, так би мовити, перевершити її цінність.

Об'єктивно право на життя виступає точкою відліку, критерієм всього інституту прав і свобод в демократичному суспільстві. І коли стверджується, що права людини є найвищою соціальною цінністю, при цьому мається на увазі і сама людина як носій цих прав. Без людини, поза людиною, у відриві від нього будь-які права перетворюються в щось значить абстракцію. Отже, це право, безперечно, утворює першооснову всіх інших прав і свобод. Воно являє собою абсолютну цінність світової цивілізації, так як всі інші права втрачають сенс і значення в разі загибелі людини. Безперечно людина та її життя – це базова, засаднича цінність, з якою повинні співвідноситися всі правові системи. Право на життя дається людині природою (в деяких концепціях – Богом), але ніколи – державою або владою. Останні зобов'язані лише визнавати, поважати і всіляко захищати цю цінність, яка домінує над усіма іншими.

На сучасному етапі концепція прав людини стала провідним елементом політичного лібералізму, його наріжним каменем, практично метафізичним рівнем. Це фундаментальний рівень загальної ліберальної теорії, на якому метафізика – це «відкриття остаточної підстави речей, їхнє перше і універсальне начало», де одним із перших варто поставити питання про «підстави» та про «перше і універсальне начало» життя.

Життя людини є не тільки суб'єктивним правом, охоронюваним правовими нормами, а й самостійною соціальною, духовною та біологічною цінністю. Охорона життя кожної людини є першочерговим завданням кримінального права. Питанням кримінально-правової охорони життя присвятили свої роботи багато юристів, але їхні праці не вичерпують всіх проблем кримінального права щодо всебічної охорони життя. Однією з таких проблем постає питання про те, коли починається життя, а відповідно його кримінально-правова охорона. З'ясування цього питання безпосередньо пов'язано з можливістю притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за посягання на життя.

Ключові слова: життя, кримінально-правова охорона, соціальна цінність.

Yuliia DOROKHINA

Doctor of Law, Professor, Professor of Public and Private Law of the V.I. Vernadsky Taurida National University, Street J. McCain, 33, Kyiv, Ukraine, 01042

ORCID: 0000-0002-2799-3933

To cite this article: Dorokhina, Y. (2021). Kryminalno-pravova okhrona zhyttia liudyny yak naivysshchoi sotsialnoi tsinnosti [Criminal legal protection of human life as the utmost social value]. *Law. State. Technology*, 1, 3–11, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-1-1>

CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF HUMAN LIFE AS THE UTMOST SOCIAL VALUE

The article examines the issue of criminal law protection of human life as the highest social value. It is stated that the recognition of human life as a social value is fundamentally important: it means that human life is a value not only for oneself, but also for the whole society, for society. Moreover, since this value is the highest, no other phenomenon can be valued by society higher than human life, cannot, so to speak, exceed its value.

Objectively, the right to life is the starting point, the criterion of the whole institution of rights and freedoms in a democratic society. And when it is argued that human rights are the highest social value, it means the person himself as the bearer of these rights. Without man, outside man, in isolation from him, any rights turn into something

meaning abstraction. Thus, this right, of course, forms the basis of all other rights and freedoms. It is an absolute value of world civilization, as all other rights lose their meaning and significance in the event of death. Undoubtedly, man and his life are a basic, fundamental value with which all legal systems must relate. The right to life is given to man by nature (in some concepts – by God), but never – by the state or government. The latter are only obliged to recognize, respect and protect in every way this value, which dominates over all others.

At the present stage, the concept of human rights has become a leading element of political liberalism, its cornerstone, almost metaphysical level. This is the fundamental level of general liberal theory, in which metaphysics is "the discovery of the final basis of things, their first and universal beginning," where one of the first to ask questions is about the "foundations" and the "first and universal beginning" of life.

Human life is not only a subjective right, protected by legal norms, but also an independent social, spiritual and biological value. Protecting everyone's life is a top priority for criminal law. Many lawyers have devoted their work to the issue of criminal law protection of life, but their work does not cover all the problems of criminal law regarding comprehensive protection of life. One of such problems is the question of when life begins, and accordingly its criminal protection. Clarification of this issue is directly related to the possibility of bringing the perpetrators to justice for assault on life.

Key words: *life, criminal law protection, social value.*

У всі періоди розвитку цивілізації важливу роль відіграють проблеми цінності людського життя, яке є ядром культури кожного народу, нації, суспільства. Право на життя – головне право людини, яке було проголошено та закріплено 10 грудня 1948 року у Загальній декларації прав людини у наступній редакції: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність».

Першим, хто сформулював і філософськи обґрунтував саму ідею прав людини був Джон Локк. Право на життя філософ називав одним з трьох природних прав. Життя, свободу і власність мислитель вважав визначальними для людини. Ці ж права він називав і невід'ємними, оскільки вони є частиною людської природи, тому не можуть бути ні даровані, ні відняті. Цю думку Дж. Локка блискуче продовжив один із засновників США Олександр Гамільтон, який свого часу вказував: «Священні права людства написані променем сонця, рукою Господа на всіх людях і ніколи не будуть стерті або спотворені ніякої земної владою».

У сучасній суспільній свідомості поширена думка, що загроза свободам і правам індивідів може виходити лише від держави – потенційного носія деспотичного начала, і ніколи від народу, який іманентно прагне до свободи. Наведена позиція багатьом здається очевидною, але вона потребує уточнення. Хоча б тому, що в більшості тоталітарних доктрин суб'єктність держави принижена: формально вона виступає не лише як один з найважливіших компонентів цивілізації, а і як інструмент збереження та домінування справжнього суб'єкта історії – народу (Поппер, 1992).

Проте, спроба визначити права людини як найвищу цінність теж несе в собі «наслідок тлі». Ще видатний німецький філософ Ф. Ніцше свого часу показав проблематичність філософії цінностей, які, як відомо, мають свою долю. На проблематичність інтерпретації прав людини

як одвічних цінностей звертав увагу й К. Шмітт: «Якщо розглядати основні права як цінності, то відразу ж виникає запитання: чому ці цінності (життя, свобода, власність) потрібно розглядати як такі лише щодо держави? Логічно було б поширити таке ставлення до них і на правовідносини, що виникають між громадянами». Як підкреслював К. Шмітт у своїй праці під промовистою назвою «Тиранія цінностей», «одягнена в суб'єктивність свобода підмінюється об'єктивністю цінностей, що є об'єктивністю лише уявно. Бо той, хто посиляється на цінності, не може нічого протиставити прагненню до переоцінки, дискредитації або сумніву в тій чи іншій цінності» (Schmitt, 1979: 33). Дійсно, що заважає суверену переглянути статус цих норм-цінностей, і чи існують для цього нездоланні перешкоди? Це обґрунтування принципів-цінностей стає, за твердженням К. Шмітта, слабкою ланкою цієї версії прав людини, і в цьому випадку слабо допомагає навіть надання цим правовим цінностям статусу «трансцендентних». Звичайно, продовжує К. Шмітт, можна було б розглядати конституційні норми як вираження «системи цінностей» або «природно-правової системи» (оскільки йдеться про основні права). Однак неминучим наслідком і розплатою буде знецінення самого тексту Конституції та її понятійної структури. Набуваємо ж ми, зрештою, цінності з «позитивною» й «надпозитивною» властивістю, щодо сумніву в стабілізуючій ролі яких досвід останніх десятиліть (до того ж, не лише Німеччини) дає чимало приводів» (Schmitt, 1979: 34).

Таким чином, доцільно вказати, що: або основні права (право на життя в тому числі) – це цінності, які підлягають однаковому правовому захисту як у відносинах між громадянами й державою, так і між громадянами, або в одному випадку основні права – це ненабуті одвічні цінності, а в другому – суб'єктивні набуті

права. Така, за твердженням К. Шмітта, нелегка ситуація, до якої потрапляють інтерпретатори Конституції як системи цінностей, де однією з основних (головних) цінностей поряд із власністю та свободою є життя людини.

Водночас рецепцію принципу примату прав людини, проведenu в українському конституціоналізмі, можна розглядати як своєрідну презумпцію «винності держави» щодо громадянина. Держава, як зазначає відомий конституціоналіст Й. Ізензее, «втискається в прокрустове ложе конституційних обов'язків, при цьому громадянин наділяється свободою щодо держави, а через громадянина – і все суспільство» (Isensee, 1998: 20).

Закріплення прав і свобод людини як найвищої цінності означає, що у відносинах особи, суспільства й держави пріоритет належить правам і законним інтересам особи. Інакше кажучи, якщо людина – вища цінність, то і її права – цінності того ж найвищого порядку, які «передують Конституції» та мають примат навіть над державним суверенітетом (Садовникова, 2000: 15–16). У зв'язку із цим постає запитання: чи є взагалі в цьому світі щось, що вище від прав людини або права людини взагалі «над світом»?

На наш погляд, за такої «концептуалізації» жодна держава просто не зможе існувати при більш-менш серйозному випробуванні. Ліберальний принцип переваги прав особи над правами держави при його практичній реалізації неминуче призводить до розпаду держави та, відповідно, до краху прав особи, оскільки без держави захищати їх буде нікому. На підтвердження наведеного доцільно процитувати І. Канта: «Демократія у власному розумінні слова неминуче є деспотизмом, оскільки вона встановлює таку виконавчу владу, за якої всі вирішують про одного й у будь-якому разі проти одного... це суперечність загальної волі із самою собою та зі свободою» (Кант, 1966: 269). З несумісності необмеженого народовладдя зі свободою й гідністю людини випливає, що з позиції ліберального світогляду, для якого найвищою цінністю є саме людина (її права та свободи), справедливою може бути лише влада законів.

Згідно ст. 3 Конституції України: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Ця стаття, можна сказати, «задає тон» усім наступним конституційним приписам, котрі відображають реальне або бажане становище людини в українському суспільстві, регулюють її від-

носини з державою, спрямовують державну політику. Одним словом, це базисна стаття, яка характеризує самі підвалини того суспільного й державного ладу, що закріплюється Конституцією. Вона є нормативно-юридичним фундаментом гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні.

Наведене положення стисло відтворює зміст концептуальних засад преамбули Загальної декларації прав людини, чим власне і має обумовлюватись відповідність приписів Конституції України міжнародним стандартам прав людини. Серед цих засад слід відзначити, зокрема, «віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості», а також «визнання гідності, притаманної всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних їхніх прав». Наведені постулати відтворені й у преамбулах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Безумовно принципово важливим є визнання життя людини соціальною цінністю: адже це означає, що життя людини є цінністю не тільки для самої себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Причому оскільки Ця цінність є найвищою, то жодне інше явище не може поціновуватись суспільством вище, аніж життя людини, не може, так би мовити, перевершити її цінність.

Об'єктивно право на життя виступає точкою відліку, критерієм всього інституту прав і свобод в демократичному суспільстві. І коли стверджується, що права людини є найвищою соціальною цінністю, при цьому мається на увазі і сама людина як носій цих прав. Без людини, поза людиною, у відриві від нього будь-які права перетворюються в щось значить абстракцію. Отже, це право, безперечно, утворює першооснову всіх інших прав і свобод. Воно являє собою абсолютну цінність світової цивілізації, так як всі інші права втрачають сенс і значення в разі загибелі людини. Безперечно людина та її життя – це базова, засаднича цінність, з якою повинні співвідноситися всі правові системи. Право на життя дається людині природою (в деяких концепціях – Богом), але ніколи – державою або владою. Останні зобов'язані лише визнавати, поважати і всіляко захищати цю цінність, яка домінує над усіма іншими.

На сучасному етапі концепція прав людини стала провідним елементом політичного лібералізму, його наріжним каменем, практично метафізичним рівнем. Це фундаментальний рівень загальної ліберальної теорії, на якому метафізика – це «відкриття остаточної підстави речей, їхнє перше і універсальне начало»,

де одним із перших варто поставити питання про «підстави» та про «перше і універсальне начало» (Мондін, 2010: 8) життя.

Життя людини є не тільки суб'єктивним правом, охоронюваним правовими нормами, а й самостійною соціальною, духовною та біологічною цінністю. Охорона життя кожної людини є першочерговим завданням кримінального права. Питанням кримінально-правової охорони життя присвятили свої роботи багато юристів, але їхні праці не вичерпують всіх проблем кримінального права щодо всебічної охорони життя. Однією з таких проблем постає питання про те, коли починається життя, а відповідно його кримінально-правова охорона. З'ясування цього питання безпосередньо пов'язано з можливістю притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за посягання на життя.

Щодо питання про початок життя в юридичній і медичній літературі можна зустріти безліч різних точок зору. Зокрема, дослідники визначають початок людського життя з певного етапу фізіологічних пологів. При цьому одна група науковців вважає, що життя людини починається з того моменту, коли дитина здатна до самостійного існування, повністю відокремлена від тіла матері та зробила перший подих (Б. Здравомислов, О. Красіков, С. Бояров, О. Наумов, М. Шаргородський тощо) (Наумов, 2005: 203; Лысенко, 2002: 39). Проте, ще в 1923 году С. В. Позднішев писав: «Найбільш переконливим доказом життя новонародженого є дихання. Однак можливі випадки, коли дитя ще не дихало, але вже жило через кровообіг» (Позднішев, 1923).

Інші вчені стверджують, що момент початку життя людини пов'язаний з таким етапом фізіологічних пологів, коли лише частина дитини з'явилася з утроби матері (В.С. Бородін, О.О. Жижилєнко Б.С. Утевський, А.А. Піонтовський, Є.Ф. Побегайло, Ю.Б. Хім'як та інші). У зв'язку з цим, свого часу В.Д. Набоков зазначав: «...Моментом народження ... слід вважати початок пологів, і при цьому не у розумінні фізіологічного початку (наприклад, з'явлення болю), а у розумінні появи будь-якої частини тіла дитини назовні: з цього моменту поняття плоду замінюється поняттям дитини» (Набоков, 1903: 5).

Деякі автори вказують, що початкова межа життя людини повинна пов'язуватися з появою сформованої маси мозкових клітин, що робить плід життєздатним (Шарапов, 2005: 75). Прихильники такої позиції дійшли висновку, що, з юридичної точки зору, початком життя людини є народження (формування) головного мозку, а саме: досягнення плодом 22 тижнів внутріш-

ньоутробного розвитку (Трубников, 2009: 117). Разом з тим, варто зазначити, що в сучасній кримінально-правовій літературі робляться спроби інакше визначити момент початку життя. Так, на думку професора В.О. Глушкова, життя плода людини після двадцяти восьми тижнів – додатковий об'єкт незаконного проведення абортів, тому його смерть у результаті незаконної операції слід кваліфікувати як вбивство (Глушков, 1987: 21).

Щодо початку життя аргументованою можна визнати позицію М.Й. Коржанського, який відмічає, що це – початок фізіологічних пологів, «коли закінчився розвиток плоду і він дозрів для самостійного життя поза тілом матері, з'являється нове життя, яке вже повинно охоронятися кримінальним законом» (Коржанський, 2001: 49).

У той же час, існує точка зору згідно якої моментом початку життя є момент запліднення (Попов, 2001: 56; Порошук, 1998; Голиченков, 1993). В юридичній науці намітилися стійкі тенденції підтримки саме цієї точки зору. Так, деякі вчені вказують, що «період внутрішньоутробного розвитку людини є раннім періодом її біологічного життя. Перебуваючи в материнській утробі в стані ембріона, вона тілесно самостійна, тому що не є частиною організму свого носія та здатна до саморозвитку: адже життєві процеси, що відбуваються в ній, виступають у якості внутрішнього імпульсу її розвитку. Тіло матері представляється тільки ідеальним середовищем розвитку з народження починається другий етап біологічного існування людини, а точніше, етап перебування його організму в соціальному середовищі. Це свідчить про помилковість існуючої думки про те, що людське життя починається з її народження. Це слід скорегувати: соціальне життя людини починається з моменту її народження» (Селихова, 2002: 13–14).

Окремі автори вважають, що «юридичне відношення до статусу ембріонів повинно будуватися на основі визнання того факту, що ембріон не частина організму матері, а початок нового життя» (Бесєдіна, 2005: 12). Слід підкреслити, що наведена позиція має своє нормативне закріплення. Зокрема у цивільному законодавстві України у ст. 1222 ЦК України право на спадкування виникає у людини, яка була зачата за життя спадкодавця і народжена живою після відкриття спадщини.

Підтримуючи такий підхід професор А.І. Ковлер наголошує: «Сучасне право рішуче визначає інший рубіж: життя людини починається із запліднення яйцеклітини» (Ковлер, 2002: 428).

Нажаль, на законодавчому рівні момент початку життя чітко не встановлений. І тільки

в п. 1.2 Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я № 179 від 29 березня 2006 р., вказано, що «живонародженість – це вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів» (Про затвердження Інструкції...), хоча з цього визначення чітко незрозуміло, що потрібно вважати початком життя людини. В Інструкції акцентується увага на критеріях, які вказують на те, чи народилася людина живою.

Рішення проблеми кримінально-правового закріплення моменту початку охорони життя слід шукати з урахуванням зарубіжного, перш за все, європейського законодавчого досвіду. Зокрема за законодавством більшості держав Європейського союзу життя людини починається в момент її зачаття, і дитина на пренатальній стадії розвитку до свого народження вже самим фактом свого існування, в тому числі фактом перебування в фізичних (біологічних) відносинах зі своєю матір'ю, має певний правовий статус, який дає йому право на захист.

Традиційно пренатальний період поділяють на три стадії: стадію зиготи (близько двох тижнів), стадію ембріону (з 2-го по 8-й тиждень) і стадію плода (з 9-го тижня до народження). При цьому терміни «зигота», «ембріон» і «плід» використовуються виключно для вказівки на етапи онтогенетичного розвитку людського індивіда, але ніяк не можуть бути підставою визнання відсутності цінності життя дитини на пренатальній стадії розвитку.

Згідно з Постановою Великої палати Європейського Суду справедливості (Суду Європейського Союзу) у справі № С-34/10 від 18.10.2011 р. (Arrêt de la Cour...), присвяченому інтерпретації підпункту «с» пункту 2 статті 6 Директиви № 98/44 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 06.07.1998 р. «Про правову охорону біотехнологічних винаходів» (Directive № 98/44/CE du Parlement...), людська яйцеклітина з моменту запліднення повинна розглядатися як «людський ембріон» (підпункт 1 параграфу 53 і параграф 35; тут – «за змістом і для цілей застосування підпункту «с» пункту 2 статті 6 Директиви»).

Перебування людини на початковій – пренатальній – стадії його життя і розвитку не дає правових підстав поводитися з ним (і відповідно – з його життям) як з якимось об'єктом, який не

є людським індивідом не має права на життя і не підпадає під кримінально-правову охорону. Право такої дитини на життя за своєю правовою природою впливає з природного права людини на життя і має бути визнане державою вищою цінністю. Отже, держава зобов'язана визнавати необхідність правового захисту життя і здоров'я дитини на пренатальній стадії розвитку і встановити законодавчі гарантії права такої дитини на життя, його права на нормальний розвиток і кримінально-правову охорону його здоров'я з моменту зачаття.

Звернемося до правових позицій Європейського суду з прав людини, що відображають не тільки правові позиції щодо запропонованих питань, а й ціннісні (аксіологічні) підстави прийнятих рішень з цих питань. Так, згідно з правовою позицією, викладеною в § 82 Постанови Європейського суду з прав людини від 08.07.2004 р. у справі «Під проти Франції» (Arrêt de la Cour Européenne des Droits...), за відсутності європейського консенсусу щодо наукового і юридичного визначення моменту початку життя людини держава має право самостійно вирішувати це питання: «Питання про відправну точку права на життя віднесено до розсуд самих держав».

При цьому в Постанові Європейського суду з прав людини від 08.07.2004 р. у справі «Під проти Франції» було зазначено, що недоцільно проводити уніфікацію законодавчих норм різних держав з цього питання (§ 82), більш того, Суд зазначив, що «певні елементи правової захисту людського ембріона/плода виникають в світлі наукового прогресу і майбутніх результатів наукових досліджень в сфері генної інженерії, штучного запліднення або експериментів на ембріонах» (§ 84).

Згідно з Постановою Конституційного суду Іспанії № 53/1985 від 11.04.1985 р. (Sentencia del Tribunal Constitucional...), конституційно гарантоване право на життя (як втілення фундаментальної цінності) і для ненароджених дітей (підпункт «с» пункту 5 та ін.), держава має зобов'язання гарантувати життя, в тому числі ще ненародженої дитини (стаття 15 Конституції Іспанії), нехай і в певних межах, детермінованих інтересами захисту прав матері на життя і на охорону здоров'я (пункти 12, 4 і 7); визнається, що людське життя є процесом розвитку, який починається з вагітності і закінчується смертю, є безперервним з плином часу поданням якісних змін соматичної і психічної природи з відображенням цього в змінах статусу людського індивіда з точки зору публічного та приватного права (підпункт «а» пункту 5).

У Постанові Конституційного суду ФРН від 28.05.1993 р. (Decision of the Federal Constitutional...) так само підтверджувалася необхідність поширення права на життя і на дітей на пренатальній стадії розвитку: «Основний закон вимагає від держави захищати життя людини. Життя людини включає в себе життя ненароджених. І це право так само має захищатися державою» (абзац 145). Німецький законодавець в особі Федерального Конституційного суду Німеччини у своїй судовій практиці дотепер залишає остаточно не вирішеним питання про те, з якого періоду життя починається захист конституційних прав людини. Але ця вища судова інстанція більше схильється до того, що «людське життя починається з моменту злиття яйцеклітини та сперматозоїда» (Heun, 2002: 127).

Відповідно твердження про те, що ненароджена дитина є людиною, являє собою не тільки філософський, моральний або етичне переконання або припущення, але є встановленим юридично значущим фактом, визнаним міжнародним правом (Конвенція о правах ребёнка..., 1989), підтверджуються положеннями законодавства країн ЄС і обґрунтованим більшим обсягом наукових знань, отриманих в сферах біології, ембріології, генетики, фізіології та інших наук.

У законодавстві більшості держав Європейського союзу закріплені норми, які є гарантіями права на життя, охорону здоров'я та інших прав дитини, що знаходиться на пренатальній стадії розвитку. За дитиною на пренатальній стадії життя повинен законодавчо визнаватися ряд фундаментальних прав, включаючи права на життя, на безпеку і захист, на отримання належного догляду та харчування, на отримання спеціальної кримінально-правового захисту від усіх форм недбалого ставлення, насильства, умисного і ненавмисного жорсткого поводження та інших дій, якими може бути завдано шкоди його розвитку.

Очевидно, що в даний час рівні і конкретні заходи правового захисту народженої людини і правового захисту людини в пренатальний період розвитку в різних державах істотно розрізняються, але з цього не випливає, що обов'язок держави щодо дотримання і захисту прав людини в пренатальний період є менш важливою (або що взагалі відсутня така обов'язок держави) і що людина в пренатальний період позбавлений будь-якої правової захисту.

Звертає на себе увагу пункт 10 Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1046 від 24.09.1986 р. «Про використання людських ембріонів і плодів в діагностичних, лікуваль-

них, наукових, промислових і комерційних цілях» (Recommandation de l'Assemblée Parlementaire...), який звертає увагу на те, що «людський ембріон і плід повинні розглядатися при будь-яких обставинах з повагою людської гідності».

Отже, правове визнання дитини на будь-якому етапі внутрішньоутробного розвитку в якості суб'єкта права на життя, правове визнання прав такої дитини на життя, на охорону здоров'я та на розвиток, а так само на кримінально-правовий захист до його народження виражено в ряді положень міжнародних правових актів, а також підтверджується законодавчо закріпленими гарантіями в правових системах багатьох зарубіжних держав.

Право дитини на пренатальній стадії розвитку на життя і на отримання захисту від заподіяння шкоди його здоров'ю і від загрози його життю гарантовано, перш за все, низкою міжнародних актів. Так, згідно з преамбулою Декларації прав дитини, «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження» (Декларація прав ребёнка).

Слід зазначити, що в Декларації прав дитини вказані лише два конкретних права дитини, які виникають з моменту його народження, а саме: право на ім'я і право на громадянство (Принцип 3), при цьому ніяких вказівок на інші права дитини, які виникають лише з моменту його народження, в цій Декларації не закріплено, і подібного роду обмеження щодо інших прав дитини з неї не впливають. Втім, у батьків дитини є право дати йому ім'я і до його народження. Таким чином, розглянута Декларація підтверджує володіння дитиною на пренатальній стадії розвитку цілою низкою фундаментальних природних прав.

Тлумачення Принципу 9 Декларації прав дитини про те, що «дитина повинна бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості і експлуатації. Він не повинен бути об'єктом торгівлі в якій би то не було формі», і положення її Преамбули про забезпечення належного правового захисту дитини, як до, так і після народження, – в їх взаємозв'язку дозволяє виявити їх правовий зміст, згідно з яким визнаються право дитини та до його народження бути захищеним від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості і експлуатації і необхідність держав забезпечувати такий захист.

У преамбулі Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р. (Конвенція о правах ребёнка...) вказано, що її прийняття здійснювалося, беручи до уваги зазначений вище імператив преамбули

Декларації прав дитини від 20.11.1959 р. про необхідність правової охорони і захисту дитини і до його народження. При цьому, аналогічно Декларації прав дитини, Конвенція про права дитини містить чітко виражене обмеження початку володіння дитиною правами і почала їх дії моментом його народження як моментом початку володіння правом - тільки щодо права дитини на ім'я і права дитини на громадянство, а також права знати своїх батьків і права на їх піклування (пункт 1 статті 7). Інших обмежень прав дитини в частині прив'язки початку їх виникнення і початку їх дії до моменту народження дитини Конвенція про права дитини не містить, вказуючи лише верхній віковий межа визнання людини дитиною (стаття 1). І саме в світлі цього положення Преамбули слід тлумачити пункт 1 статті 6 зазначеної Конвенції про обов'язок держав-учасниць визнавати, що «кожна дитина має невід'ємне право на життя», обґрунтовано поширюючи поняття «кожна дитина» і на дитину до його народження.

Вважаємо істотно важливим, що, згідно з пунктом 2 статті 6 Конвенції про права дитини,

держави-члени забезпечують в максимально можливій мірі «виживання дитини». Розгляд цієї норми у взаємозв'язку з положенням преамбули цієї Конвенції про забезпечення належного правового захисту дитини, як до, так і після народження, – дозволяє виявити її правовий зміст, згідно з яким держави зобов'язані забезпечувати виживання дитини як до народження, так і після його народження. Отже, цей елемент правового статусу дитини на пренатальній стадії розвитку – обов'язок держави забезпечити виживання дитини – входить до складу гарантій права такої дитини на життя.

Таким чином, вищеназвані міжнародні акти про права дитини (базові міжнародні акти про права дитини, найбільш юридично значимі в загальному обсязі міжнародних актів про права людини) гарантують права дитини на життя, охорону здоров'я і на розвиток, що принципово важливо, і до народження дитини. При цьому мінімальна (нижня) часова (вікова) межа – момент виникнення і початку дії права дитини на життя, охорону здоров'я та на людську гідність – в зазначених міжнародних документах не встановлені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. Москва, 1992. Т. 2. Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. С. 76–77.
2. Schmitt C. Die Tyrannei der Werte. Hamburg, 1979. S. 33–37.
3. Isensee J. Bürgerfreiheit und Bürgertugend. Der Preis der Freiheit. Kuhn, 1998. S. 20.
4. Садовникова Г.Д. Комментарий к Конституции Российской Федерации (постатейный); отв. ред. Конюхова И.А. (Умнова). Москва : Юрайт, 2000. 189 с.
5. Кант И. К вечному миру. Соч. : в 6 т. Москва, 1966. Т. 6. С. 269–270.
6. Мондін Б. Підручники систематичної філософії : в 6 т. пер. з італ. Б. Завідняка. Жовква : Місіонер, 2010. Т. 3. Онтологія і метафізика. 284 с.
7. Наумов А.В. Практика применения УК РФ: комментарии судебной практики и доктринальное толкование. Москва : Волтерс Клувер, 2005. 1024 с.
8. Лысенко В.Н. Проблемы определения начального момента охраны жизни человека в уголовном праве. *Российский следователь*. 2002. № 2. С. 38–42.
9. Позднышев С.В. Очерк основных начал науки уголовного права. Особенная часть Москва, 1923. С. 6.
10. Набоков В.Д. Элементарный учебник особенной части русского уголовного права. Санкт-Петербург : 1903. 136 с.
11. Шарапов Р. Начало уголовно-правовой охраны жизни человека. *Уголовное право*. 2005. № 1. С. 70–81.
12. Трубников В.М. Концепція кримінально-правової охорони : монографія. Харків : Харків юридичний, 2009. 288 с.
13. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения. Київ : Вища школа, 1987. 200 с.
14. Коржанський М.Й. Кримінальне право. *Законодавство України*. Частина Особлива. Курс лекцій. Київ : Атіка 2001. 544 с.
15. Попов А.Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. 472 с.
16. Порошук С.Д. Право людини на життя як об'єкт нормативно-правового регулювання: сучасний стан, проблеми в Україні. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Наук.-теор. журнал*. Луганськ : Ін-т внутрішніх справ МВС України, 1998. Вип. 2. С. 3–18.
17. Голиченков В.А. Заявление кафедры эмбриологии биологического факультета МГУ 03.09.1993. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3122712.html>.
18. Селихова О.Г. Конституционно-правовые проблемы осуществления права индивидов на свободу и личную неприкосновенность : автореферат дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». Екатеринбург, 2002. 23 с.

19. Беседкина Н.И. Конституционно-правовая защита прав неродившегося ребенка в Российской Федерации : автореферат дис. На соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». Москва, 2005. 23 с.
20. Ковлер А. И. Антропология права : учеб. для вузов. Москва : НОРМА ИНФРА-М, 2002. 480 с.
21. Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06>.
22. Arrêt de la Cour de justice (Grande chambre) de 18 octobre 2011 URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=111402&pageIndex=0&doclang=FR&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=416805>.
23. Directive № 98/44/CE du Parlement européen et du Conseil du 6 juillet 1998 relative à la protection juridique des inventions biotechnologiques. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998L0044&from=EN>.
24. Arrêt de la Cour Européenne des Droits de l'Homme du 08.07.2004 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-66445>.
25. Sentencia del Tribunal Constitucional de España № 53/1985 URL: <http://hj.tribunalconstitucional.es/HJ/pt-BR/Resolucion/Show/SENTENCIA/1985/53>.
26. Decision of the Federal Constitutional Court, №№ 2 BvF 2/90, 2 BvF 4/92, and 2 BvF 5/92, May 28, 1993 URL: http://www.bverfg.de/entscheidungen/fs19930528_2bvf000290en.html.
27. Heun W. Embryonenforschung und verfassung: lebensrecht und menschenwuerde des embryos. *Juristen zeitung*. Tuebingen, 2002. № 11. S. 517–524.
28. Конвенция о правах ребёнка. Принята Резолюцией № 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН от 20.11.1989 URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml.
29. Recommandation de l'Assemblée Parlementaire du Conseil de l'Europe № 1046 (1986) du 24 septembre 1986 «Utilisation d'embryons et foetus humains à des fins diagnostiques, thérapeutiques, scientifiques, industrielles et commerciales» URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=fr>.
30. Декларация прав ребёнка. Принята Резолюцией № 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20.11.1959 URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml.
31. Конвенция о правах ребёнка. Принята Резолюцией № 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН от 20.11.1989 URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml.

REFERENCES:

1. Popper, K. (1992) Otkrytoe obshchestvo y ego vrah: v 2 t. Moscow. T. 2. Vremia Izheprorokov: Hehel, Marks y druhye orakuly. S. 76–77 [in Russian].
2. Schmitt, C. (1979) Die Tyrannei der Werte. Hamburg, S. 33–37.
3. Isensee, J. (1998) Burgerfreiheit und Burgertugend. Der Preis der Freiheit. Kuhn, S. 20.
4. Sadovnykova, H.D. (2000) Kommentariy k Konstytutsyy Rossyiskoi Federatsyy (postateinyi); otv. red. Koniukhova Y.A. (Umnova). Moscow: Yurait, 189 s. [in Russian].
5. Kant, Y.K (1966) K vechnomu myru. Soch.: v 6 t. Moscow. T. 6. S. 269–270. [in Russian].
6. Mondin B. (2010) Pidruchnyky systematychnoi filosofii: v 6 t. per. z ital. B. Zavidniaka. Zhovkva: Misioner. T 3. Ontolohiia i metafizyka. 284 s. [in Ukrainian]
7. Naumov, A.V. (2005) Praktyka prymereniy UK RF: kommentaryy sudebnoi praktyky y doktrynalnoe tolkovanye. Moscow: Volters Kluver. 1024 s. [in Russian].
8. Lysenko, V.N. (2002) Problemy opredeleniya nachalnoho momenta okhrany zhyzny cheloveka v uholovnom prave. *Rosyyskiy sledovatel*. № 2. S. 38–42. [in Russian].
9. Pozdnyshev, S.V. (1923) Ocherk osnovnykh nachal nauky uholovnoho prava. Osobennaia chast Moscow. S. 6 [in Russian].
10. Nabokov, V.D. (1903) Elementarnyi uchebnyk osobennoi chasty russkoho uholovnoho prava. SPb: 136 s. [in Russian].
11. Sharapov, R. (2005) Nachalo uholovno-pravovoi okhrany zhyzny cheloveka. *Uholovnoe pravo*. № 1. S. 70–81. [in Russian].
12. Trubnykov, V.M. (2009) Kontseptsiiia kryminalno-pravovoi okhorony : monohrafiia. Kh.: Kharkiv yurydychnyi. 288 s. [in Russian].
13. Hlushkov, V.A. (1987) Otvetstvennost za prestupleniya v oblasti zdravookhraneniya. Kyiv: Vyshcha shkola. 200 s. [in Russian].
14. Korzhanskiy, M.I. (2001) Kryminalne pravo. Zakonodavstvo Ukrainy. Chastyna Osoblyva. Kurs lektsii. Kyiv : Atika. 544 s. [in Ukrainian]
15. Popov, A.N. (2001) Prestupleniya protyv lychnosti pry smiahchaiushchykh obstoiatelstvakh. SPb.: Yurydycheskiy tsentr Press, 472 s. [in Russian].

16. Poroshuk, S.D. (1998) Pravo liudyny na zhyttia yak ob'ekt normatyvno-pravovoho rehuliuвання: suchasnyi stan, problemy v Ukraini. Visnyk Luhanskoho instytutu vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy: Nauk.-teor. zhurnal. Luhansk: In-t vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy. Vyp. 2. S. 3–18. [in Ukrainian]
17. Holychenkov, V.A. Zaiavlenye kafedry embryolohyy byolohycheskoho fakulteta MHU 03.09.1993 URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3122712.html>. [in Russian].
18. Selykhova, O.H. (2002) Konstytutsyonno-pravovye problemy osushchestvleniya prava yndyvdydov na svobodu y lychnuui neprykosnovennost: avtoreferat dys. na soyskanye nauch. stepeny kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsyonnoe pravo; munitsypalnoe pravo». Ekaterynburh. 23 s. [in Russian].
19. Besedkyna, N.Y. (2005) Konstytutsyonno-pravovaia zashchyta prav nerodyvshehosia rebenka v Rossyiskoi Federatsyy: avtoreferat dys. Na soyskanye nauch. stepeny kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsyonnoe pravo; munitsypalnoe pravo». Moscow. 23 c. [in Russian].
20. Kovler, A.Y. (2002) Antropolohiya prava: ucheb. dlia vuzov. Moscow: NORMA YNFRA-M. 480 s. [in Russian].
21. Pro zatverdzhennia Instruksii z vyznachennia kryteriiv perynatalnogo periodu, zhyvonarodzhennosti ta mertvonarodzhennosti, poriadku reiestratsii zhyvonarodzhennykh i mertvonarodzhennykh URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06>. [in Ukrainian]
22. Arrêt de la Cour de justice (Grande chambre) de 18 octobre 2011 URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=111402&pageIndex=0&doclang=FR&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=416805>. [in French].
23. Directive # 98/44/CE du Parlement européen et du Conseil du 6 juillet 1998 relative à la protection juridique des inventions biotechnologiques URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=C_ELEX:31998L0044&from=EN. [in French].
24. Arrêt de la Cour Européenne des Droits de l'Homme du 08.07.2004 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-66445>. [in French].
25. Sentencia del Tribunal Constitucional de España № 53/1985 URL: <http://hj.tribunalconstitucional.es/HJ/pt-BR/Resolucion/Show/SENTENCIA/1985/53>. [in Spanish].
26. Decision of the Federal Constitutional Court, № 2 BvF 2/90, 2 BvF 4/92, and 2 BvF 5/92, May 28, 1993 URL: http://www.bverfg.de/entscheidungen/fs19930528_2bvff000290en.html. [in English].
27. Heun W. (2002) Embryonenforschung und verfassung: lebensrecht und menschenwuerde des embryos. Juristen zeitung. Tuebingen, № 11. S. 517–524. [in German].
28. Konventsyya o pravakh rebenka. Pryniata Rezoliutsyei № 44/25 Heneralnoi Assambley OON ot 20.11.1989. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml. [in Russian].
29. Recommandation de l'Assemblée Parlementaire du Conseil de l'Europe # 1046 (1986) du 24 septembre 1986 «Utilisation d'embryons et fœtus humains à des fins diagnostiques, thérapeutiques, scientifiques, industrielles et commerciales» URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=fr>. [in French].
30. Deklaratsyya prav rebenka. Pryniata Rezoliutsyei № 1386 (KhIV) Heneralnoi Assambley OON ot 20.11.1959 URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml. [in Russian].
31. Konventsyya o pravakh rebenka. Pryniata Rezoliutsyei № 44/25 Heneralnoi Assambley OON ot 20.11.1989 URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml [in Russian].